

Fenomenologické vlastnosti jader

1) Úvod - nukleonová struktura jader

2) Rozměry jader

3) Hmotnosti jader a vazbové energie

4) Energetické stavy jader

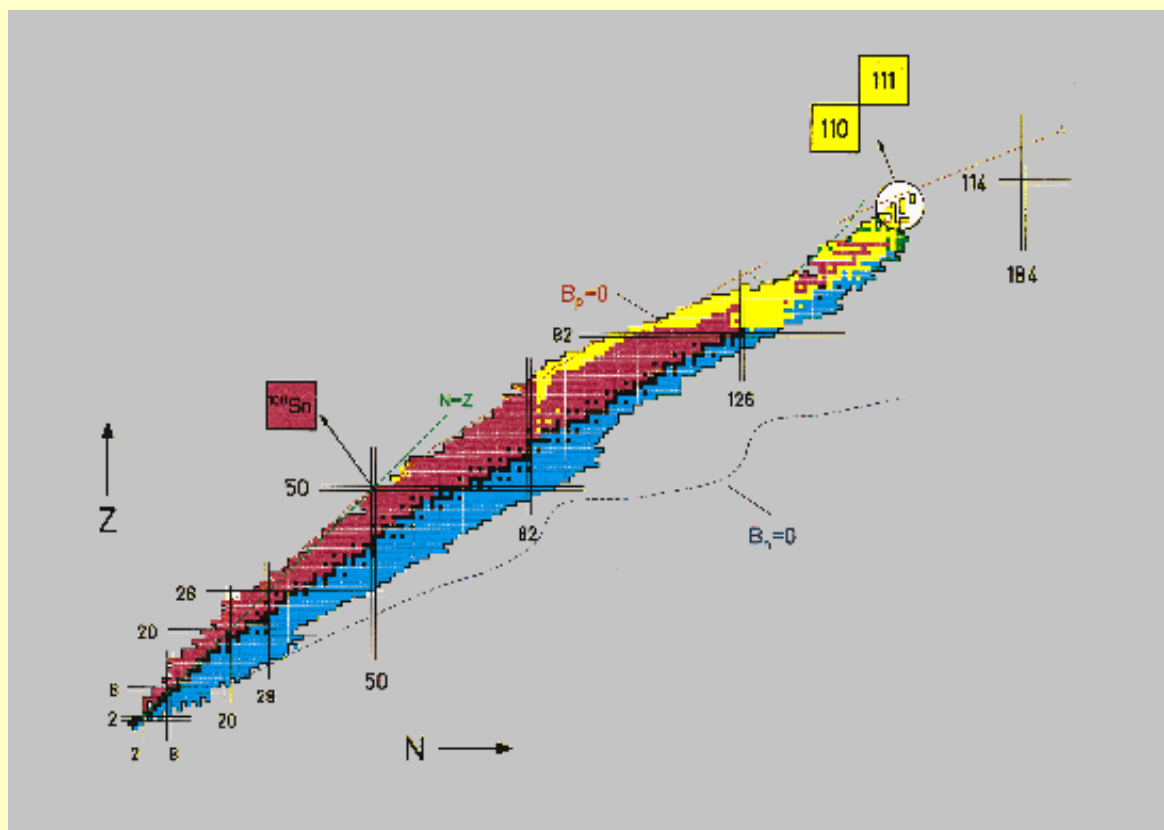
5) Spiny

6) Magnetické a elektrické momenty

7) Stabilita a nestabilita jader

8) Exotická jádra

9) Podstata jaderných sil

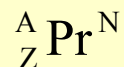
Úvod – nukleonová struktura jader.

Atomové jádro se skládá z nukleonů (protonů a neutronů).

Počet protonů (atomové číslo) – Z .

Celkový počet nukleonů (nukleonové číslo) – A .

Počet neutronů – $N = A - Z$.

Různá jádra se stejným počtem protonů – **izotopy**. Různá jádra – **nuklidy**.

Různá jádra se stejným počtem neutronů – **izotony**. Jádra s $N_1 = Z_2$ a $N_2 = Z_1$ – **zrcadlová jádra**

Různá jádra se stejným počtem nukleonů – **izobary**.

Neutrální atomy mají stejný počet elektronů v atomovém obalu jako protonů v jádře.

Protonové číslo udává i náboj jádra: $Q_j = Z \cdot e$

(Přímé potvrzení hodnoty náboje v rozptylových experimentech – z Ruthefordova vzorce pro rozptyl $(d\sigma/d\Omega)_\theta = f(Z^2)$)

Atomové jádro může být relativně stabilní v základním stavu nebo ve stavu vzbuze­ném s vyšší energií – **izomery** ($\tau > 10^{-9}\text{s}$).

Stabilní jádra mají A a Z splňující přibližně empirickou formuli:
$$Z = \frac{A}{1,98 + 0,0155A^{2/3}}$$

V současné době jsou spolehlivě známa a pojmenovaná jádra až po $Z=112$ (objevy jader se $Z=114, 116$ (Dubna) potvrzeny, objevy $Z=113, 115, 117$ a 118 potřebují potvrdit).

Aspoň jeden stabilní izotop mají jádra až po $Z=83$ (Bi) - ($T_{1/2}(^{209}\text{Bi})=1,9 \cdot 10^{19}$ let).

Po ($Z=84$) stabilní izotop nemá. Th, U a Pu mají $T_{1/2}$ srovnatelné s věkem Země.

Maximální počet stabilních izotopů má Sn ($Z=50$) - 10 ($A=112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 124$).

Celkový počet známých izotopů jednoho prvku až 38. Počet známých nuklidů: 3104 (r. 2011).

Rozměry jader

Určuje se vlastně **rozložení hmoty nebo náboje** v jádře.

Zkoumáme hlavně rozptylem nabitých nebo neutrálních částic na jádrech

Uvnitř jádra je hustota ρ hmoty a náboje konstantní a na okraji se pozoruje rychlý úbytek hustoty. Ve sférických jádrech můžeme toto rozložení dobře popsat vztahem (Woodsův-Saxonův):

$$\rho(r) = \frac{\rho_0}{1 + e^{\alpha(r-R)}}$$

kde α je koeficient difuze. Poloměrem jádra R se myslí vzdálenost od centra, kde hustota klesne na polovinu. Z měření pro $R = f(A)$ platí přibližný vztah: $R = r_0 A^{1/3}$

kde z měření vychází $r_0 = 1,2(1) \cdot 10^{-15} \text{ m} = 1,2(2) \text{ fm}$ ($\alpha = 1,8 \text{ fm}^{-1}$). To ukazuje na **konstantnost jaderné hustoty**. Z Avogádovy konstanty

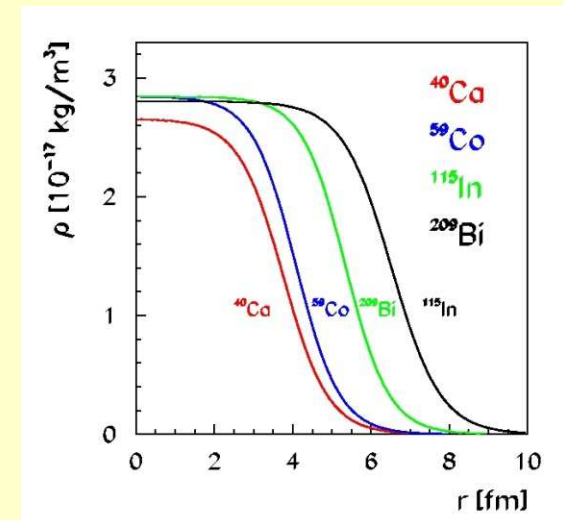
nebo hmotnosti protonu: $\rho = \frac{Am_p}{\frac{4}{3}\pi \cdot R^3} = \frac{m_p}{\frac{4}{3}\pi \cdot r_0^3} = \frac{1,67 \cdot 10^{-27} \text{ kg}}{\frac{4}{3}\pi \cdot (1,2 \cdot 10^{-15} \text{ m})^3}$ dostaneme $\rho \approx 10^{17} \text{ kg/m}^3$.

Rozptyl rychlých elektronů (**rozložení náboje**) → **menší r_0** .

Rozptyl neutronů (**rozložení hmoty**) → **větší r_0** .

Větší objem neutronové hmoty způsoben větším počtem neutronů v jádrech (jinak by byl objem zaujímaný protony díky coulombovskému odpuzování větší).

Rozložení hustoty hmoty spojené s nábojem $\rho = f(r)$ měřené v rozptyle elektronů s energií 1 GeV

Hmotnosti jader

Jádro obsahuje Z protonů a $N=A-Z$ neutronů. Naivní představa hmotnosti jádra:

$$M(A,Z) = Zm_p + (A-Z)m_n$$

Kde m_p je hmotnost proton ($m_p \cong 938,27 \text{ MeV}/c^2$) a m_n je hmotnost neutronu ($m_n \cong 939,56 \text{ MeV}/c^2$)

kde $\text{MeV}/c^2 = 1,782 \cdot 10^{-30} \text{ kg}$, používá se i hmotnostní jednotka: $m_u = u = 931,49 \text{ MeV}/c^2 = 1,660 \cdot 10^{-27} \text{ kg}$. Hmotnost jádra se pak udává pomocí **relativní atomové hmotnosti** $A_r = M(A,Z)/m_u$.

Skutečné hmotnosti jsou menší – jádro se díky zákonu zachování energie nerozpadá na své složky.

Hmotnostní úbytek ΔM :
$$\Delta M(A,Z) = M(A,Z) - (Zm_p + (A-Z)m_n)$$

Je ekvivalentní energii, která se uvolní při spojení jednotlivých nukleonů do jádra - **vazbové energii**

$$B(A,Z) = - \Delta M(A,Z) c^2$$

Vazbová energie vztažená na jeden nukleon B/A :

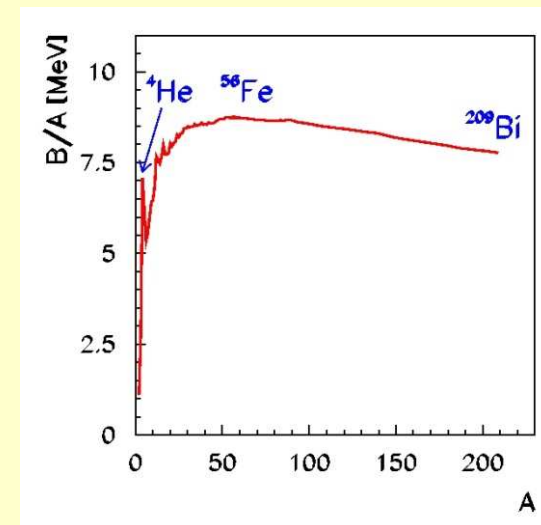
Maximum je pro jádro ^{56}Fe ($Z=26$, $B/A=8,79 \text{ MeV}$).

Pro získání energie:

- 1) Slučovat lehká jádra
- 2) Štěpit těžká jádra

$$8,79 \text{ MeV/nukleon} \rightarrow 1,4 \cdot 10^{-13} \text{ J}/1,66 \cdot 10^{-27} \text{ kg} = 8,7 \cdot 10^{13} \text{ J/kg}$$

(spalování benzínu: $4,7 \cdot 10^7 \text{ J/kg}$)

Vazbová energie na jeden nukleon pro stabilní jádra

Deformovaná jádra – všechna jádra nejsou kulově symetrická, kromě menších hodnot deformace u některých jader v základním stavu byla u vysoce vzbuzených stavů jader pozorována **superdeformace (2:1 ÷ 3:1)**. Měřeno pomocí elektrických kvadrupólových momentů a elektromagnetických přechodů mezi vzbuzenými stavy jader.

Neutronová a protonová halo – lehčí jádra s relativně velkým přebytkem neutronů či protonů → slabě vázané neutrony a protony vytvářejí halo okolo centrální části jádra.

Experimentální určování rozměru jádra:

1) Rozptyl různých částic na jádře: Nutná dostatečná energie nalétávajících částic pro zkoumání rozměru 10^{-14}m (10^{-15}m). De Broglieho vlnová délka $\lambda = h/p < r$:

Neutrony: $m_n c^2 \gg E_{\text{KIN}} \rightarrow \lambda = h/\sqrt{2mE_{\text{KIN}}} = 2\pi\hbar c/\sqrt{2mc^2 E_{\text{KIN}}} \Rightarrow E_{\text{KIN}} = \frac{2(\pi\hbar c)^2}{\lambda^2 \cdot mc^2} = 8\text{MeV}(800\text{MeV}) \Rightarrow E_{\text{KIN}} > 8\text{MeV}(800\text{MeV})$

Elektrony: $m_e c^2 \ll E_{\text{KIN}} \rightarrow \lambda = hc/E_{\text{KIN}} \rightarrow E_{\text{KIN}} = 2\pi\hbar c/\lambda = 124 \text{ MeV} (1240 \text{ MeV}) E_{\text{KIN}} > 100 \text{ MeV} (1000\text{MeV})$

2) Měření rentgenových spekter mionových atomů obsahujících místo elektronů miony ($m_\mu = 207 m_e$): μ, e – interagují s jádrem pouze elektromagneticky. Miony jsou $\sim 200\times$ blíže jádra → „cítí“ rozměr jádra (pro mion je poloměr slupky K v Pb 3 fm $\sim$ rozměr jádra)

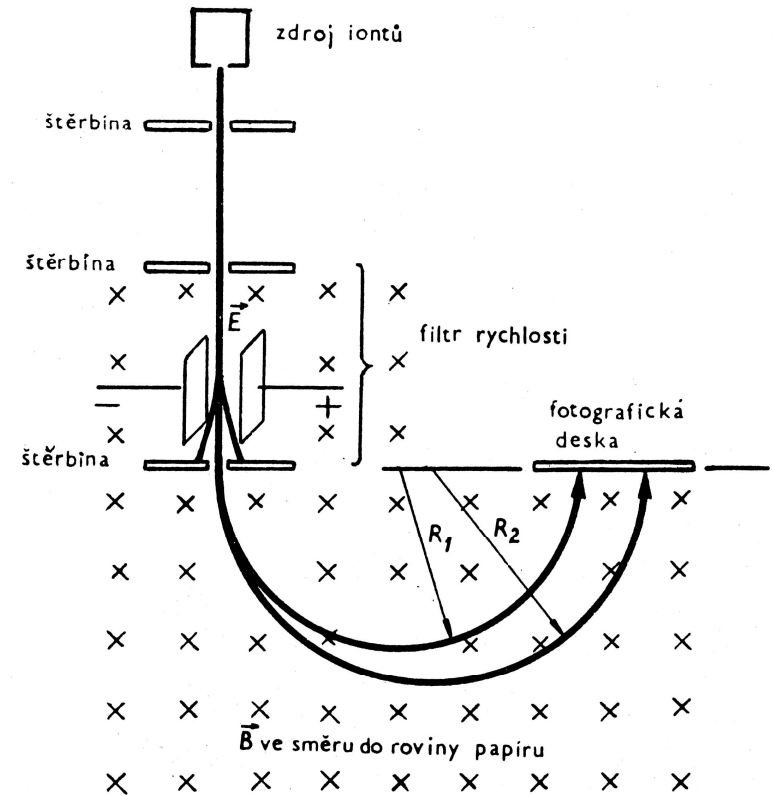
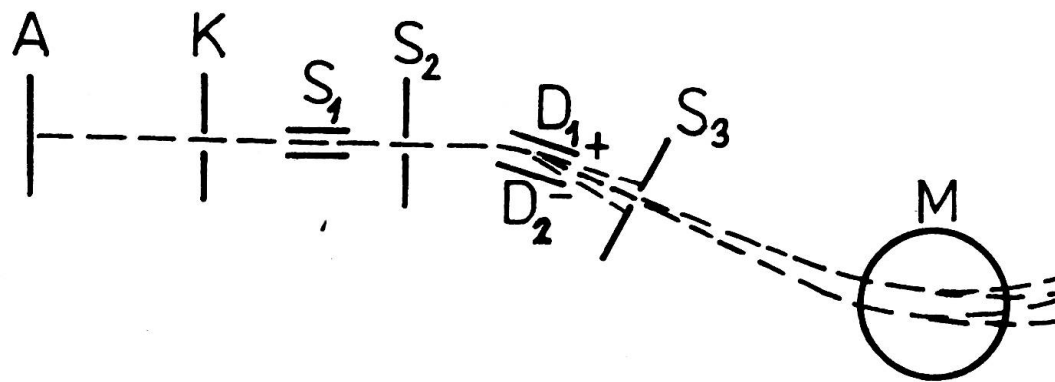
3) Izotopový posun spektrálních čar: v hyperjemné struktuře spekter atomů s různými izotopy pozorujeme rozštěpení spektrálních čar – závisí na rozložení náboje – poloměru jádra.

4) Velikost coulombovské energie jádra: Zmenšení vazbové energie jádra o coulombovskou energii E_C (energie rovnoměrně nabitě koule) $E_C = \frac{3}{5} \frac{e^2}{R_C} Z^2$

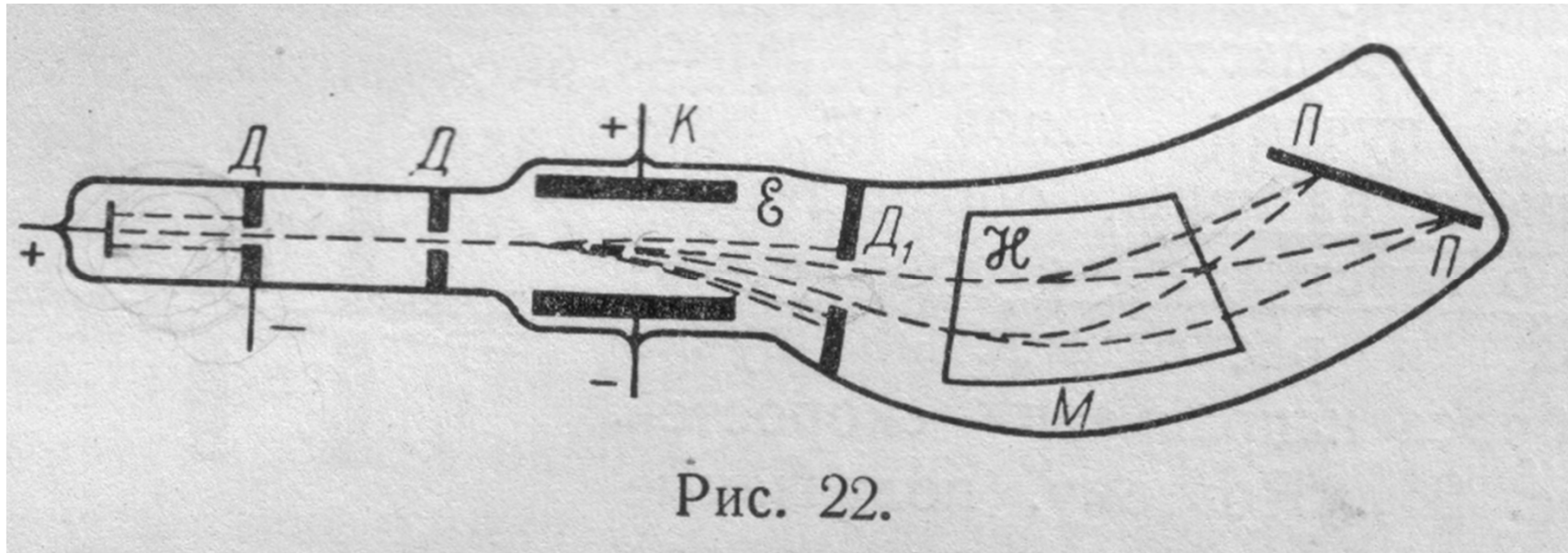
Zrcadlová jádra – stejná jaderná vazebná energie, rozdílná coulombovská. Rozdíl vazebné energie je dán rozdílem E_C .

5) Studium rozpadu α : ze závislosti mezi pravděpodobností produkce částice α a její kinetickou energií lze určit poloměr jádra

Měření hmotnosti jader

Aston rychlostní fokusace

Na rozdělení iontů --- obě pole

$$B \perp E$$

Částice se stejnou hmotností, ale různou rychlostí se sfokusuji
do jednoho bodu

Měření hmotností a vazbových energií:

Hmotnostní spektroskopie:

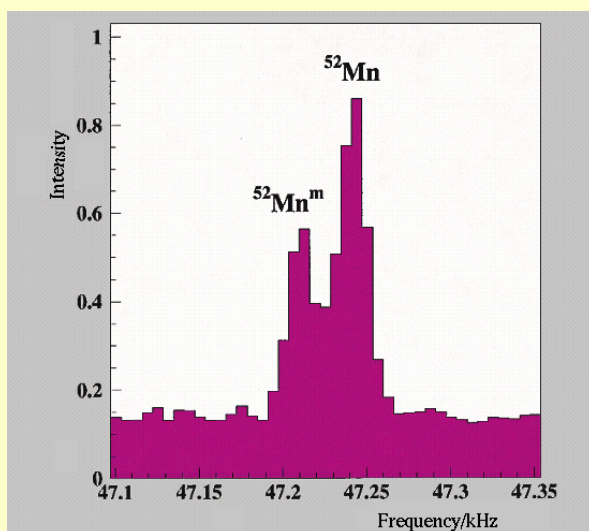
Hmotnostní spektrografy a spektrometry využívají pohyb částice v elektrickém a magnetickém poli:

Hmotnost $m = p^2 / 2E_{\text{KIN}}$ lze určit z porovnání hybnosti a kinetické energie. Provádí se průchodem iontu s nábojem Q “filtrem energie” a “filtrem hybnosti”, které se realizují elektrickým a magnetickým polem:

$$\vec{F}_E = Q\vec{E} \quad \text{a tedy } \mathbf{F} = Q\mathbf{E} \quad \vec{F}_B = Q\vec{v} \times \vec{B} \quad \text{pro } \vec{B} \perp \vec{v} \text{ platí } \mathbf{F}_B = Q\mathbf{v}B$$

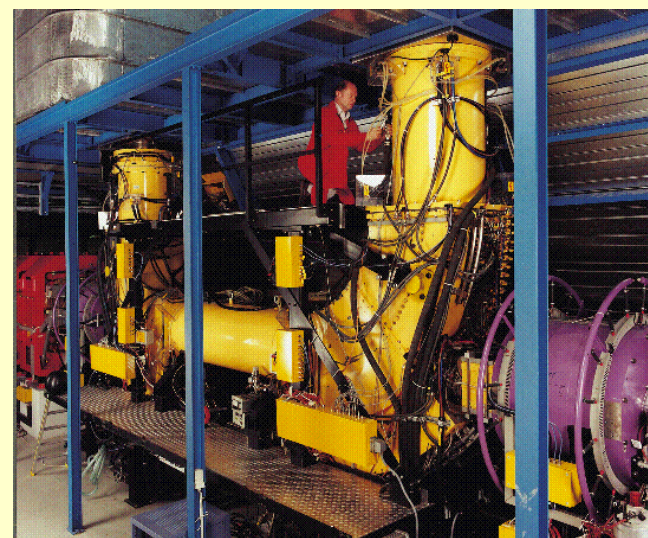
Ve studii Audiho a Wapstry z roku 1993, která se zabývala systematikou hmotnosti jader je jmenováno 2650 různých izotopů. Z nich jen 1825 má určenou hmotnost.

Využití frekvence oběhu v magnetickém poli prstence shromažďujícího ionty. Pomocí elektronového chlazení se vyrovnají hybnosti → pro různou hmotnost → různá rychlost a frekvence.

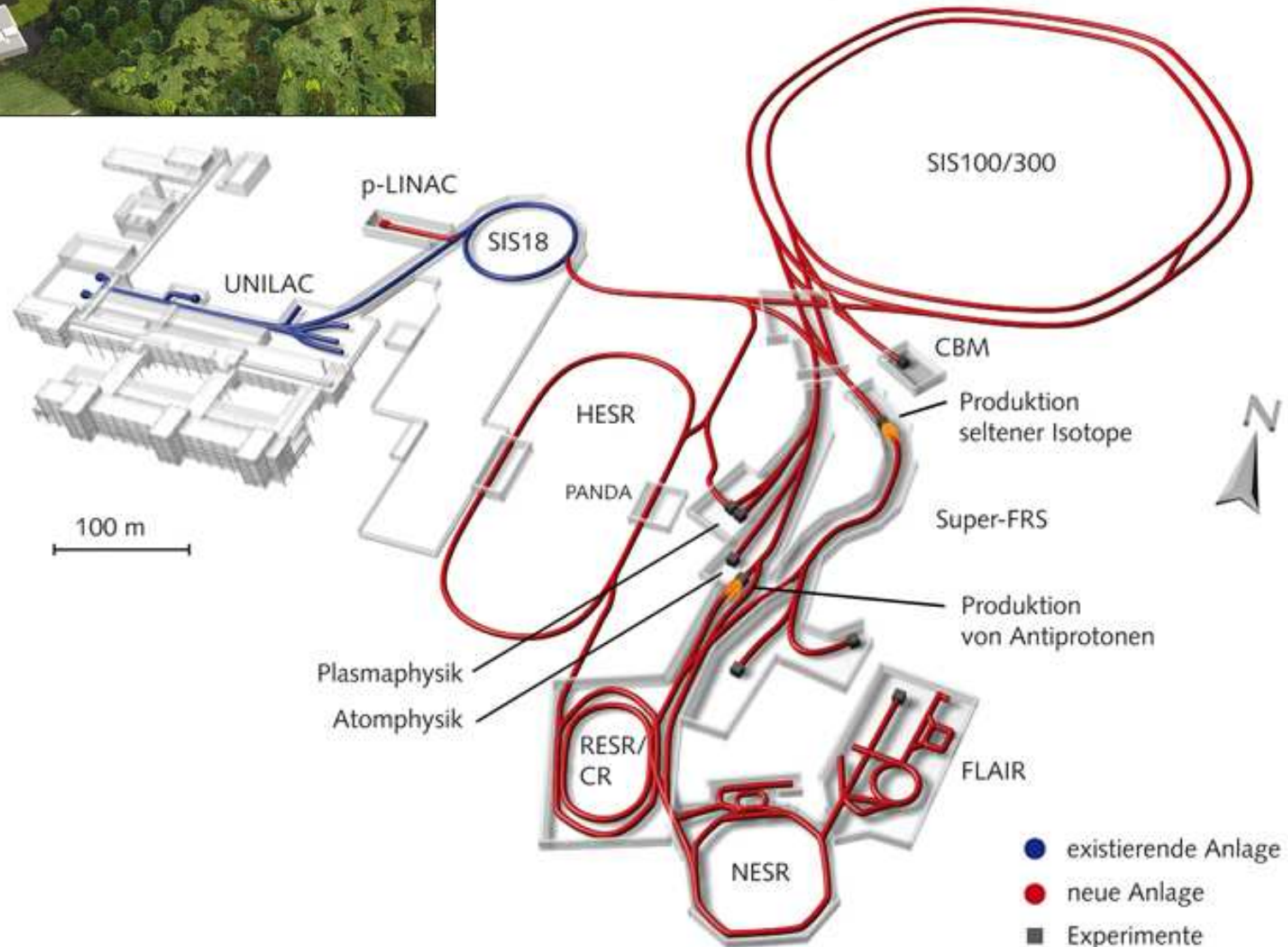
Srovnání frekvence (hmotnosti) základního a izomérního stavu ^{52}Mn . Měřeno v GSI Darmstadt

Elektronové chlazení shromažďovacího prstence ESR v GSI Darmstadt

FAIR (GSI Darmstadt)

Atomová hmotnost

$$1u = 1.6604 \cdot 10^{-27} \text{ kg}$$

$$1uc^2 = 931,49432 \text{ MeV}$$

Z=30 (izotop zinku)

Střední hmotnost 65,38 u

Hnotnostné číslo	Atómová hmotnosť (u)	Relatívne zastúpenie %
64	63.92914	48.89
66	66.92605	27.81
67	66.92715	4.11
68	67.92486	18.56
70	69.92535	0.62

1. Hypotéza: Jádra jsou složena z vodíkových jader

$$m_H = 1.007825u$$

Realita : Hmotnost jader je větší než hmotnost vodíkových atomů v počtu odpovídajícím protonovému číslu Z daného nuklidu

Stavba atomového jádra

Jádro se skládá ze Z protonů a N neutronů

Protony a neutrony - nukleony,

nukleonové číslo $A=Z+N$

Protony a neutrony - baryony = těžké fermiony
(částice s poločíselným spinem)

Značení

Prvek X je dán protonovým číslem Z

U-235

$A = 235 \Rightarrow 235$ nukleonů

$Z = 92 \Rightarrow 92$ protonů

$\Rightarrow 235-92 = 143$ neutronů

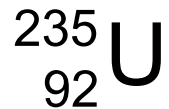
Izotopy

Atomy, jejichž jádra mají stejný počet protonů ($\Rightarrow$ jádra jednoho prvku), odlišují se však počtem neutronů

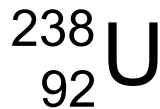
Velmi podobné fyzikální a chemické vlastnosti

Rozdílná hmotnost jádra $\Rightarrow$ rozdílná hustota $\Rightarrow$ možnost separace izotopů

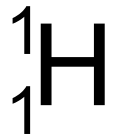
Radioaktivita odlišných izotopů je výrazně odlišná!

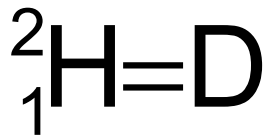
$7 \cdot 10^8$ let

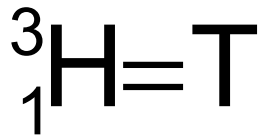
$4,5 \cdot 10^9$ let

lehký vodík (obyčejný stabilní izotop)

těžký vodík (deuterium stabilní izotop)

supertěžký vodík (tritium [poločas rozpadu](#) 12,33 roku)

Izobary

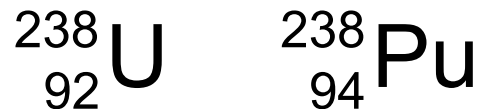
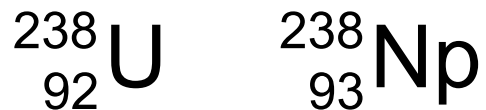
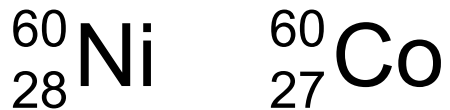
Atomy, jejichž jádra mají stejný počet nukleonů, ale odlišují se počtem protonů ($\Rightarrow$ jádra odlišných prvků)

Přibližně stejná hmotnost jádra

Odlišné chemické vlastnosti (jádra odlišných prvků)

Přechod mezi sousedními izobary zprostředkovává rozpad β (β^- , β^+)

Příklady

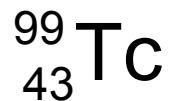
Izomery

Atomy (jádra) o stejném protonovém i neutronovém čísle, které se však liší energetickým stavem jádra

Obdobně jako elektrony atomového obalu mohou obsazovat různé energetické hladiny, mohou i protony a neutrony obsazovat různé jaderné energetické hladiny

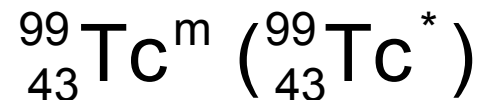
Přechod mezi izomery (z excitovaného stavu do nižšího nebo přímo nejnižšího = základního stavu) zprostředkovává rozpad γ , tj. vyslání vysokoenergetického fotonu

Příklad

stabilní

technecium

metastabilní (excitované) technecium

Hmotnostní deficit (defekt) Δm

Při vytvoření jádra ze Z protonů a N neutronů se uvolní vazebná energie, tj. sníží se energie vzniklého jádra $\Rightarrow$ výsledné jádro je lehčí než součet hmotností nukleonů

Snížení je úměrné uvolněné vazebné energii $\Rightarrow$ stabilní jádra jsou výrazněji lehčí, než součet hmotností nukleonů

$$m_J = Zm_p + Nm_n - \Delta m$$

Hmotnosti izotopů se standardně udávají včetně hmotností elektronů $\Rightarrow$

$$m_{atom} = Z(m_p + m_e) + Nm_n - \Delta m \qquad \Delta m = \frac{\Delta E_J}{c^2}$$

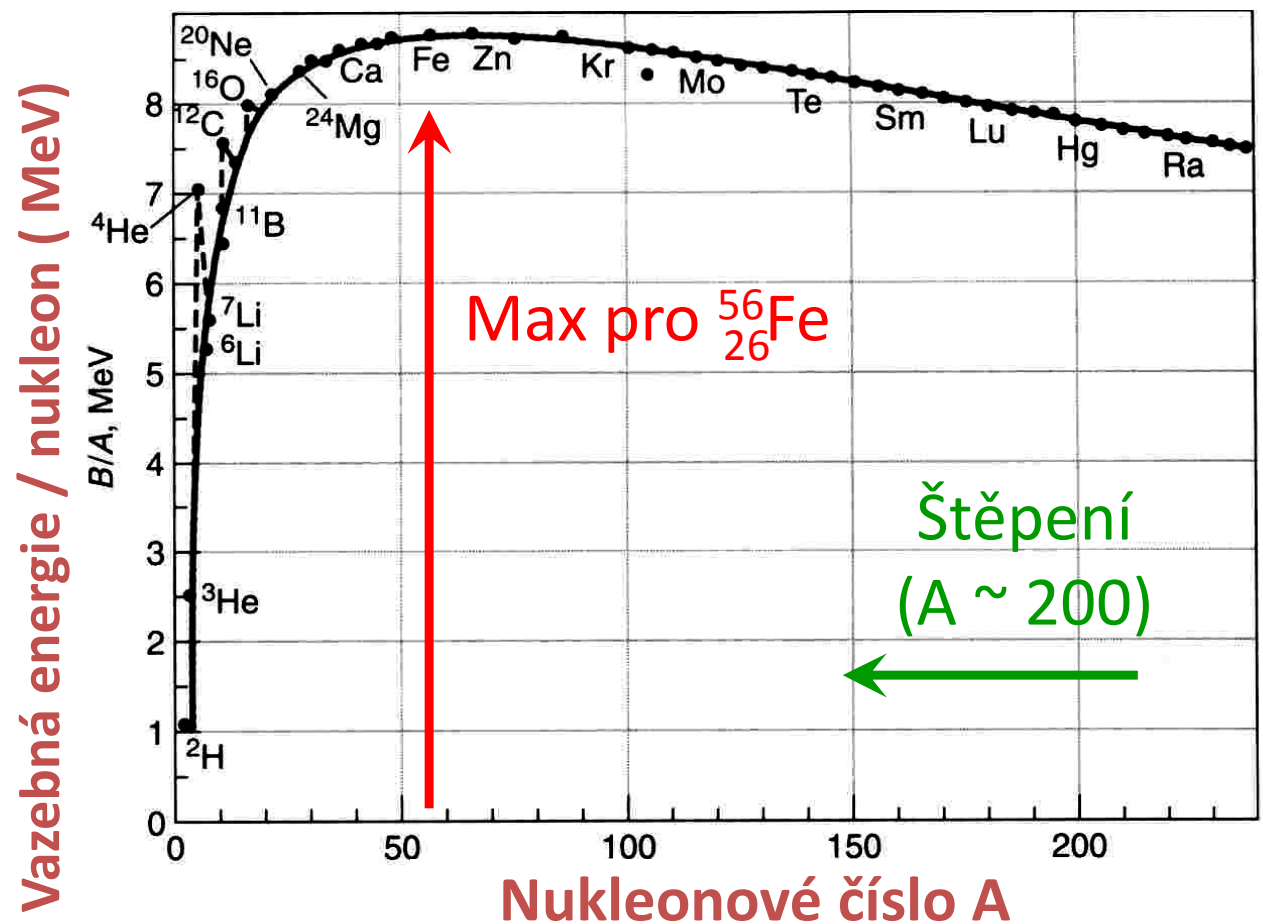
Vazebná energie jádra na jeden nukleon

- Vazebná energie celého atomu roste s nukleonovým číslem,
 $E_A = E_J \approx A$
- Vazebná energie na jeden nukleon není přesně konstantní

Maximum pro železo

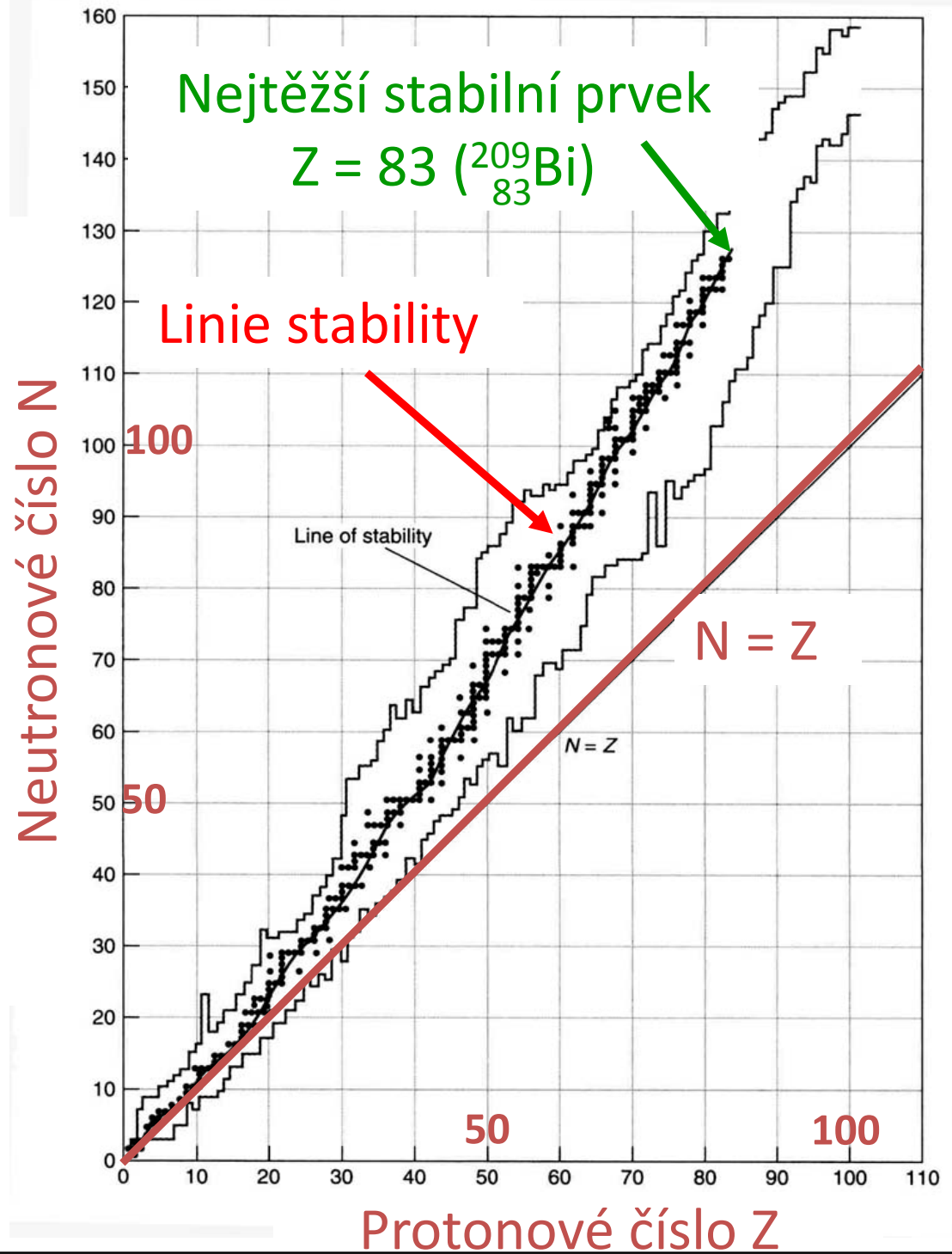
Nejnižší pro nejlehčí a nejtěžší prvky

Výjimečně stabilní ${}^4\text{He}$

Stabilita izotopů

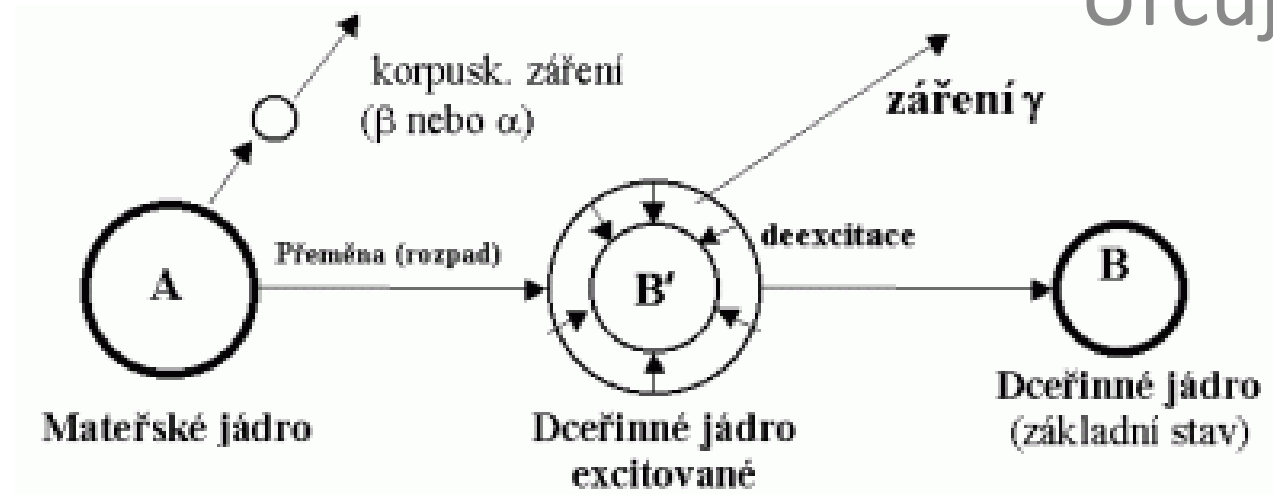
- **3000** známých jader,
pouze
266 stabilních
 $Z > 83 \Rightarrow$ nestabilní izotop
- Linie stability $N \approx Z$ pro
lehčí jádra,
 $N > Z$ pro těžší jádra
(elst. repulze protonů)

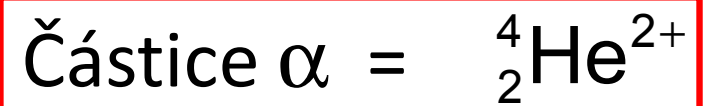

Základní typy jaderných přeměn

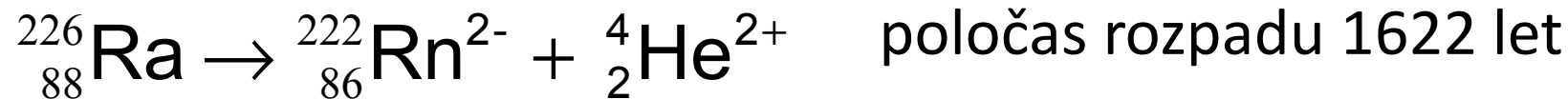
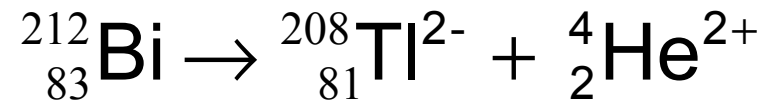
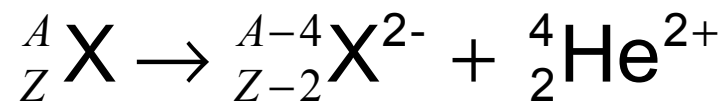
Určují druhy IZ

Radioaktivní rozpad α

Emitování jádra hélia z jádra **těžkého atomu** ($A > 150$)
a jeho transmutace = přeměna na jiný prvek

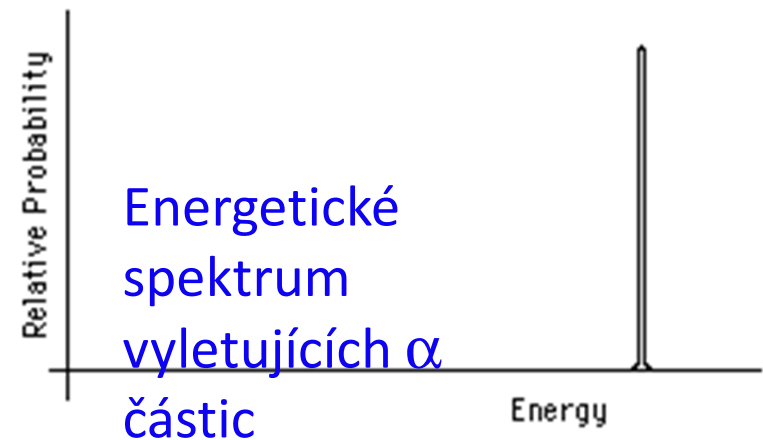
Při α rozpadu se zachovává nukleonové a protonové číslo

Vzniklý těžký aniont má Z elektronů

a $Z-2$ protonů $\Rightarrow$ náboj $2-$

Za zákona zachování energie a hybnosti
je jednoznačně určena energie částice α
i dceřinného jádra

Díky vysoké hmotnosti částice α dochází
ke zpětnému rázu, jádro získává dostatečnou energii k ionizaci

Částice a antičástice

Ke každé částici existuje antičástice (někdy je identická s částicí), která má stejnou hmotnost, ale opačné hodnoty elektrického náboje a dalších „nábojů“ a čísel

Proton p^+ , antiproton p^-

Elektron e^- , pozitron e^+

Elektronové neutrino ν_e , elektronové antineutrino $\bar{\nu}_e$

(obojí elektricky neutrální)

Při srážce částice se svou antičásticí dochází k **anihilaci**, částice a antičástice zaniknou a uvolněná energie se vyzáří ve formě dvou fotonů γ letících opačnými směry

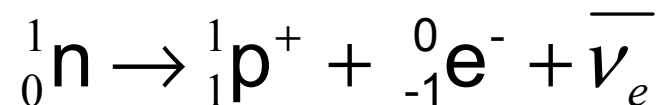
$$e^- + e^+ \rightarrow 2\gamma \quad E_\gamma \geq m_e c^2 = 0,511 \text{ MeV}$$

Využito v PET (pozitronová emisní tomografie)

Radioaktivní rozpad β^-

$$\text{Částice } \beta \ (\beta^-) = e^-$$

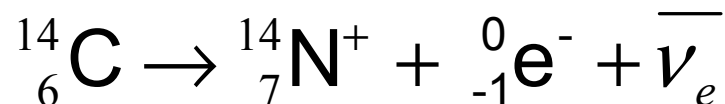
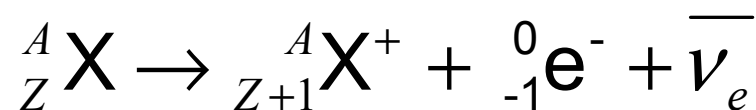
Rozpadu β^- předchází přeměna neutronu na proton, elektron a elektronové antineutrino

Poločas rozpadu **volného neutronu** je 10,3 minuty (stř. doba života je 14,7 minut)

Hmotnost neutronu je vyšší než součet hmotnosti protonu a elektronu (a antineutrina) $\Rightarrow$ může docházet k samovolnému rozpadu

Při β^- rozpadu se jeden neutron v jádře přemění na proton, elektron a antineutrino se vyzáří

(Anti)neutrino jsou téměř nedetekovatelná

Zeslabení intenzity na polovinu $\approx 10^{16}$ m olova

Hmotnost neutrino max. řádově milióntina hmotnosti elektronu

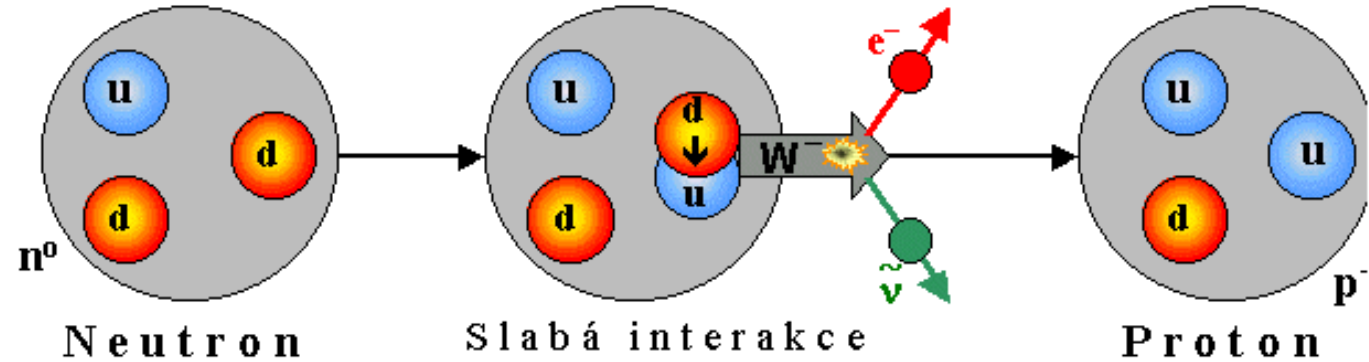
Radioaktivní rozpad β^-

Energetické spektrum β elektronů je spojité od 0 až po maximum

Tříčásticový rozpad

ZZE a ZZH

Beta⁻ - rozpad neutronu: $n^0 \rightarrow p^+ + e^- + \bar{\nu}$

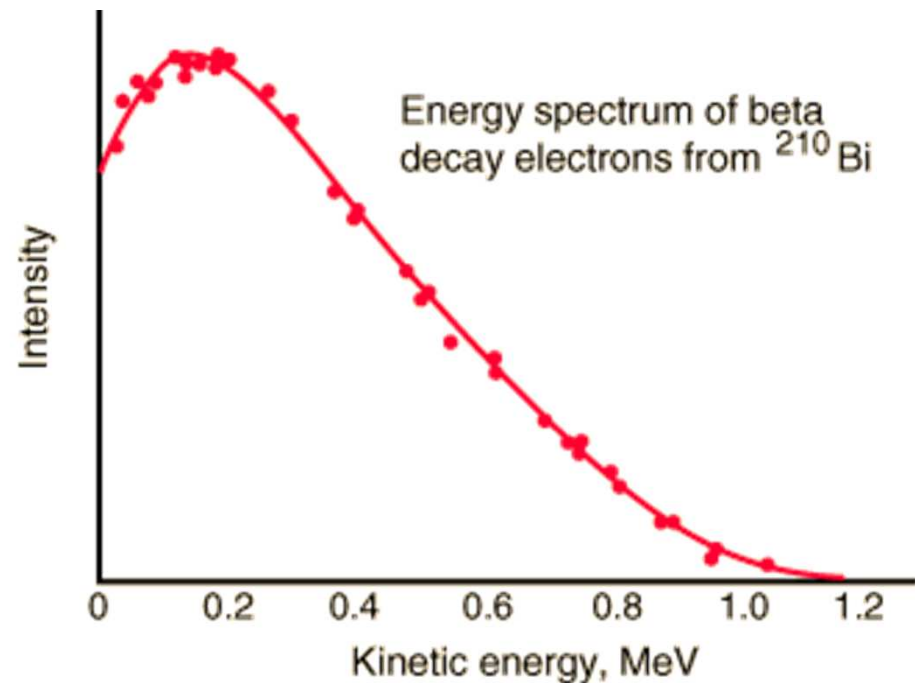
Maximální energie

0,02 MeV u tritia ${}^3_1\text{H}$

13,4 MeV u boru ${}^{12}_5\text{B}$

Nejtěžší izotop podléhající
 β^- rozpadu
konkurencí α rozpad

${}^{255}_{99}\text{Es}$

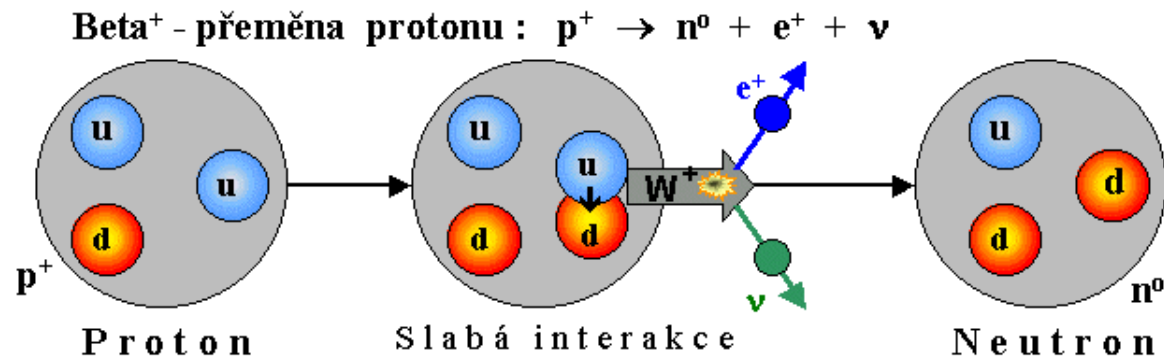
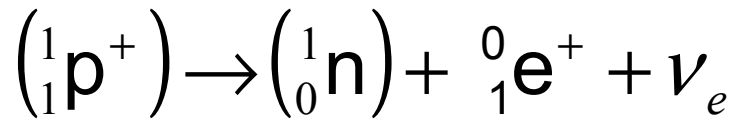

Radioaktivní rozpad β^+

$$\text{Částice } \beta^+ = e^+$$

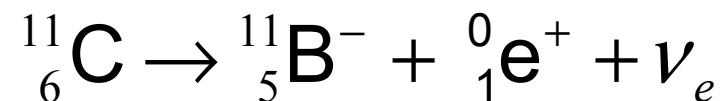
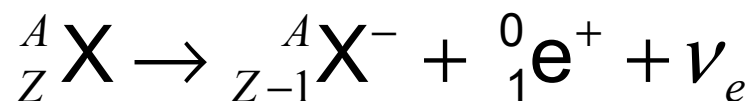
Podstatou rozpadu β^+ je přeměna protonu na neutron, pozitron a elektronové neutrino

Hmotnost protonu je nižší než hmotnost neutronu $\Rightarrow$ nemůže docházet k samovolnému rozpadu volného protonu, ale může k této přeměně docházet v jádře atomu

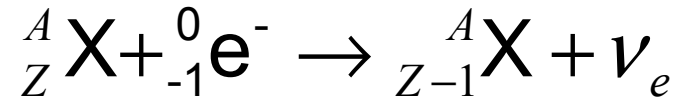
Při β^+ rozpadu se jeden proton v jádře přemění na neutron, pozitron a neutrino se vyzáří

Všechny β^+ radionuklidy jsou umělé (využití: např. PET)

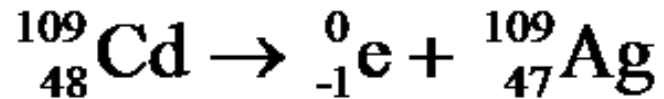
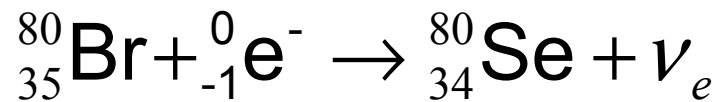

Radioaktivní rozpad β^- - záchyt K

Zachycení elektronu z první slupky obalu (slupka K)
jádro a následná jaderná reakce

Přeměna atomu, změna protonového čísla jako při
rozpadu β^+

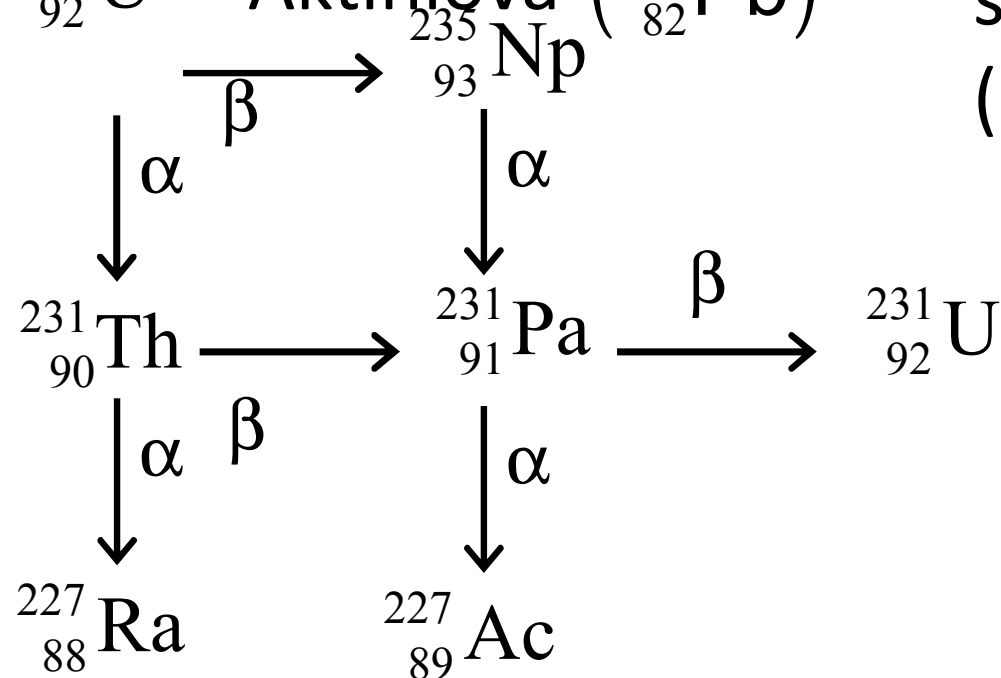
Rozpadové řady

$^{238}_{92}\text{U}$ Uranová ($^{206}_{82}\text{Pb}$)

$^{237}_{93}\text{Np}$ Neptuniová ($^{209}_{83}\text{Bi}$)

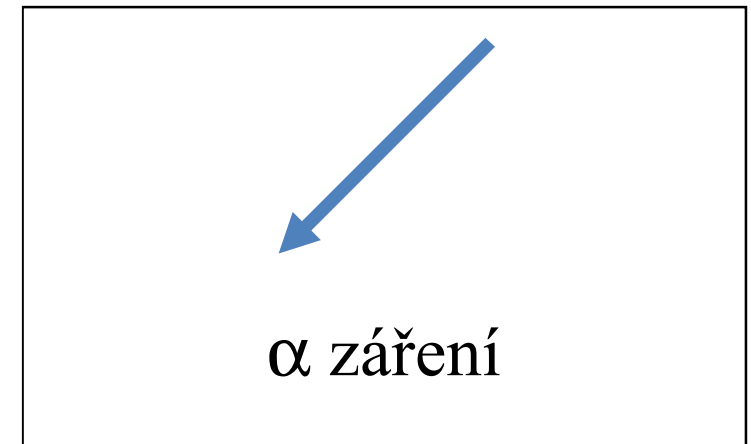
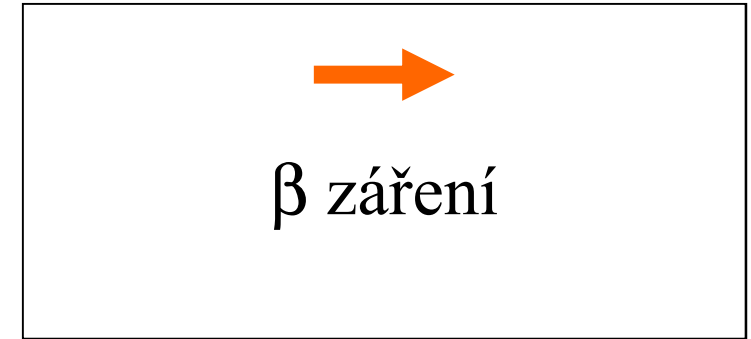
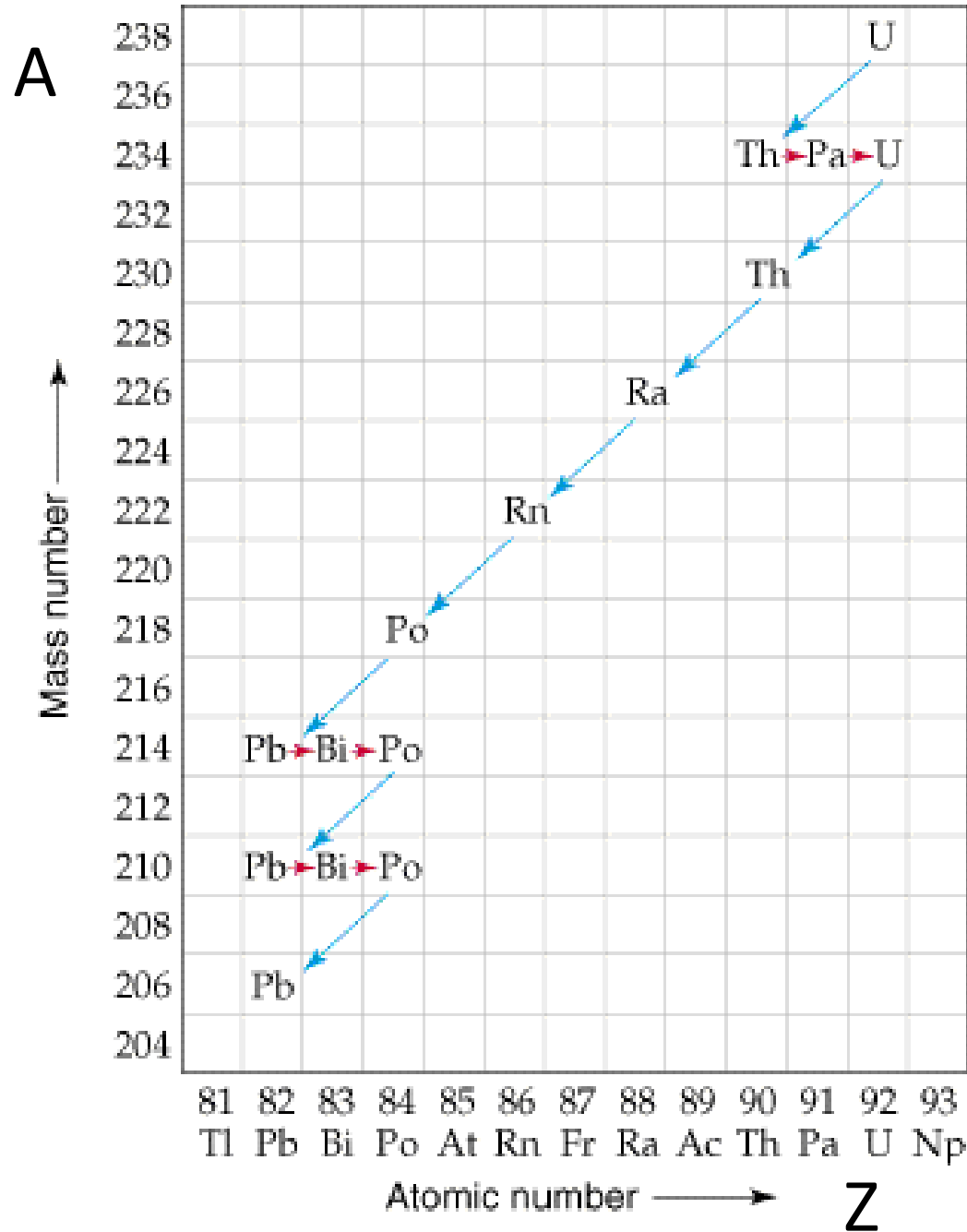
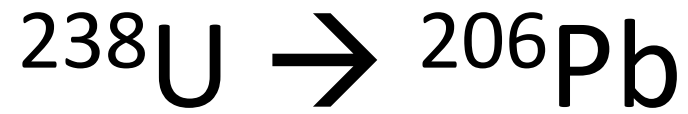
$^{232}_{90}\text{Th}$ Thóriová ($^{208}_{82}\text{Pb}$)

$^{235}_{92}\text{U}$ Aktiniová ($^{207}_{82}\text{Pb}$)

Čtyři rozpadové řady dány snížením počtu nukleonů o 4 při rozpadu α a zachováním počtu nukleonů při rozpadu β

Rozpadové řady končí stabilními izotopy olova ^{82}Pb (bizmutu ^{83}Bi)

Radioaktivní záření γ

Vzniká v jádře atomů při změně energetického stavu jádra – následek emise či absorpce částice

Vlnová délka $\lambda < 300 \text{ pm}$

Energie 100 keV až 10 MeV

Silně ionizující

Fotoelektrický jev (dominantní do 0,5 MeV)

Comptonův rozptyl (dominantní 0,5 – 5 MeV)

Tvorba elektron – pozitronových párů (e^- , e^+)

Opačný proces k anihilaci páru částice – antičástice

Pouze u fotonů s energií větší než $2m_e c^2 \cong 1 \text{ MeV}$

Pouze za účasti interakce s další částicí (atomem)

$\Rightarrow$ nenastává ve vakuu

Vnitřní konverze záření γ

Foton emitovaný jádrem vyrazí elektron z vnitřní vrstvy atomového obalu

Těžký atom $\Rightarrow$ vysoké protonové číslo $\Rightarrow$ velká elektrostatická energie vnitřních elektronů

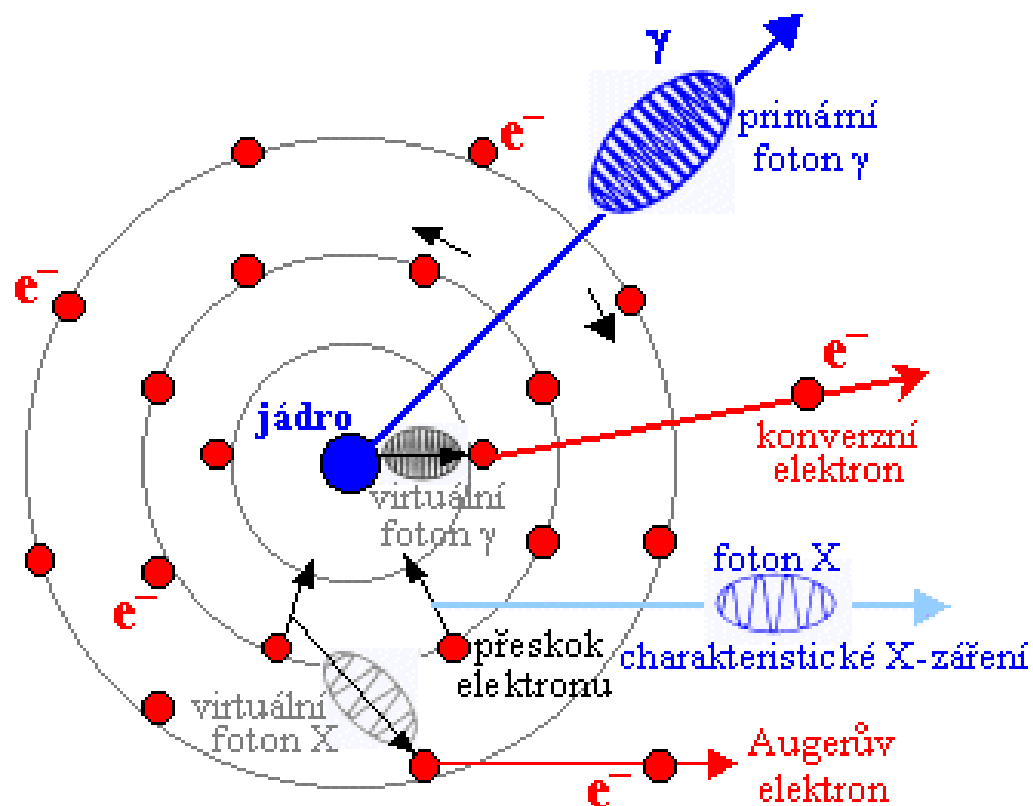
Vyražený elektron s velkou energií a ionizační schopností ionizuje prostředí

Konverzní elektron

Přeskok elektronu z vyšší vrstvy na uvolněné místo vnitřní vrstvy $\Rightarrow$ vznik RTG záření s možností další konverze

Augerův elektron

$\Rightarrow$ γ zářič může být zdrojem sekundárního záření β a RTG záření

Vnitřní konverze záření γ

Relativní pravděpodobnost vnitřní konverze vůči rozpadu gama se nazývá konverzní koeficient (koeficient vnitřní konverze)

Konverzní koeficienty rostou s E_γ a rostou se Z jádra

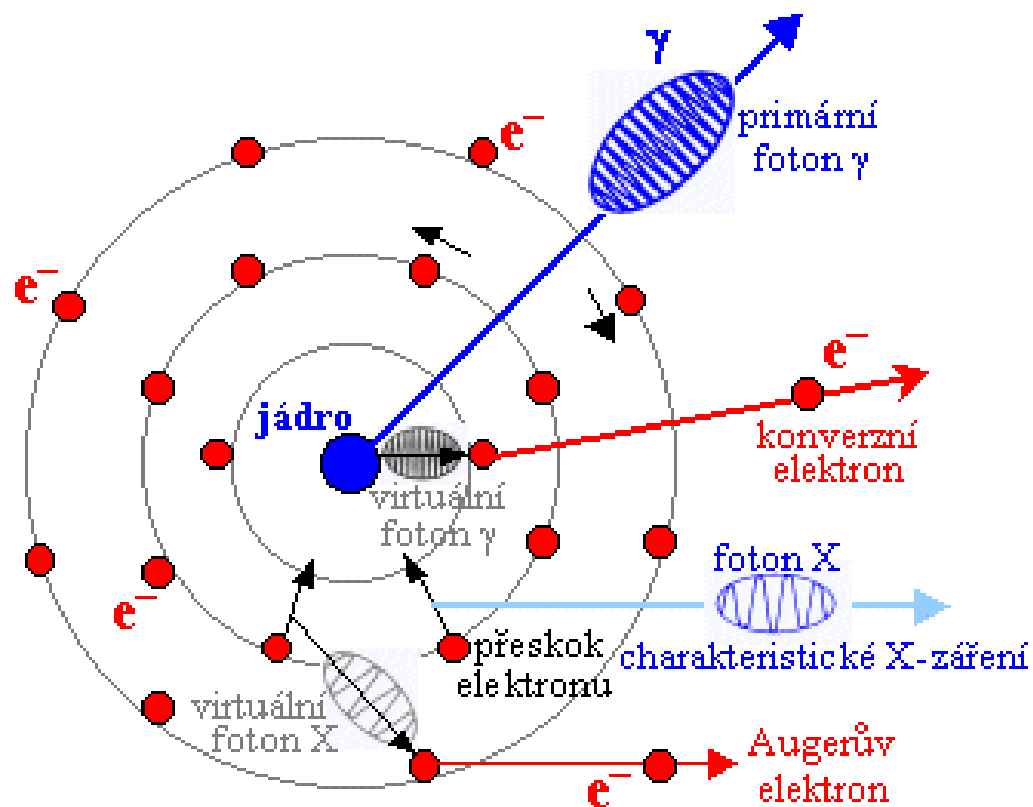
Vnitřní konverze dominuje pro přeměny, kdy spin obou izomerů je shodný

Příklady (pokud se jádro rozpadá několika možnými γ rozpady, stanovuje se hodnota ICC = internal conversion coefficient pro každou energii γ záření zvlášť

$$\text{ICC}({}^{57}\text{Fe})=8,5 \%$$

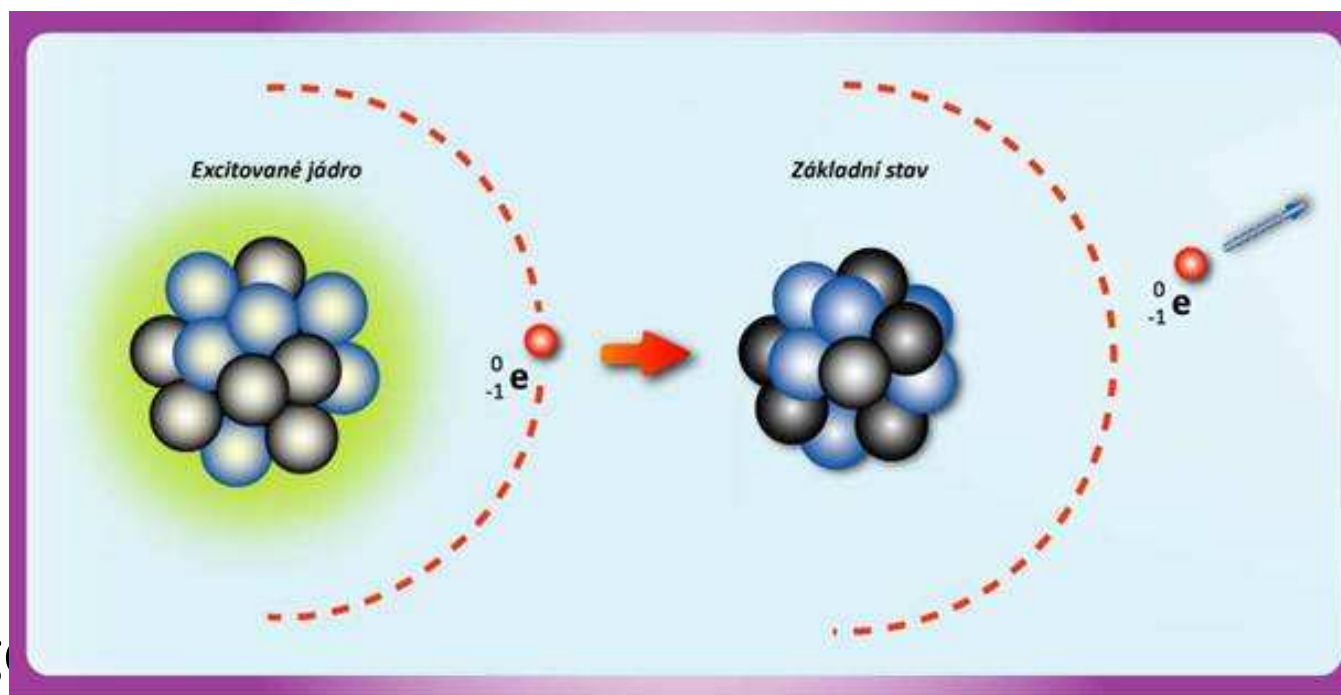
$$\text{ICC}({}^{109}\text{Ag})=26 \%$$

$$\text{ICC}({}^{60}\text{Ni})=1,7 \cdot 10^{-2} \%$$

Vnitřní konverze

- proces deexcitace atomového jádra, při kterém se energie excitovaného jádra předá prostřednictvím přímé elektromagnetické interakce některému z elektronů atomového obalu a ten z atomu vylétá.

- Energo

etní

Zákon radioaktivního rozpadu

$$A = -\frac{dN}{dt}$$

Aktivita (radioaktivita) A:

kde **N** je počet jader v daném okamžiku ve vzorku [**Bq** = s⁻¹, **Ci** = 3,7 · 10¹⁰Bq].

Předpokládejme konstantní pravděpodobnost **λ** rozpadu každého jádra za jednotku času.

Počet **dN** jader rozpadlých za dobu **dt**:

$$dN = -N\lambda dt \longrightarrow \frac{dN}{N} = -\lambda \cdot dt$$

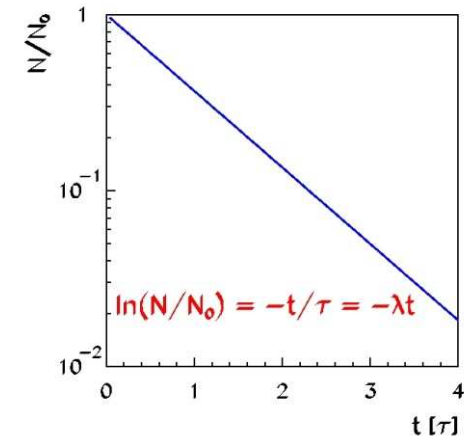
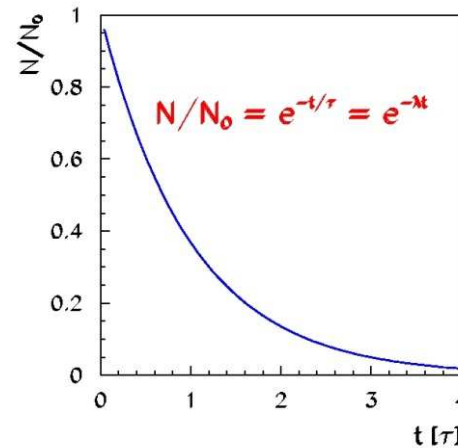
Obě strany integrujeme: $\int_{N_0}^N \frac{dN}{N} = -\lambda \int_0^t dt$

$$\ln N - \ln N_0 = -\lambda t \longrightarrow N = N_0 e^{-\lambda t}$$

pro radioaktivitu dostaneme:

$$A = -\frac{dN}{dt} = \lambda N_0 e^{-\lambda t} = A_0 e^{-\lambda t}$$

kde $A_0 \equiv -\lambda N_0$

Pravděpodobnost rozpadu **λ** se nazývá rozpadovou konstantou. →

Čas, za který poklesne **N** na **N/2** je poločas rozpadu **T_{1/2}**.

Dosadíme **N = N₀/2**:

$$\frac{N_0}{2} = N_0 e^{-\lambda T_{1/2}} \quad T_{1/2} = \frac{\ln 2}{\lambda}$$

Střední doba života τ:

Pro **t = τ** klesne aktivita na **1/e = 0,36788**. $\tau = \frac{1}{\lambda}$

Celková pravděpodobnost λ při různých alternativních možnostech s rozpadovými

konstantami $\lambda_1, \lambda_2, \lambda_3 \dots \lambda_M$: $\lambda = \sum_{k=1}^M \lambda_k \longrightarrow \Gamma = \sum_{k=1}^M \Gamma_k$

**U rozpadových řad máme posloupnost rozpadů $\lambda_1 N_1 \rightarrow \lambda_2 N_2 \rightarrow \lambda_3 N_3 \rightarrow \dots \rightarrow \lambda_i N_i \rightarrow \dots \rightarrow \lambda_M N_M$
časová změna N_i pro i -tý izotop v řadě:**

$$dN_i/dt = \lambda_{i-1} N_{i-1} - \lambda_i N_i$$

**řešíme soustavu diferenciálních rovnic
a předpokládáme:**

$$N_1 = C_{11} e^{-\lambda_1 t}$$

$$N_2 = C_{21} e^{-\lambda_1 t} + C_{22} e^{-\lambda_2 t}$$

...

$$N_M = C_{M1} e^{-\lambda_1 t} + \dots + C_{MM} e^{-\lambda_M t}$$

Pro koeficienty C_{ij} platí: $i \neq j$ $C_{ij} = C_{i-1,j} \frac{\lambda_{i-1}}{\lambda_i - \lambda_j}$

Koeficienty s $i = j$ dostaneme z okrajových podmínek v čase $t = 0$: $N(0) = C_{i1} + C_{i2} + C_{i3} + \dots + C_{ii}$

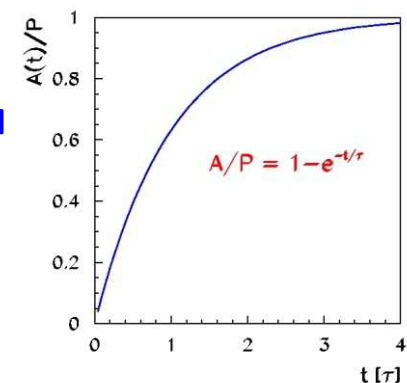
Zvláštní případ pro $\tau_1 \gg \tau_2, \tau_3 \dots \tau_M$: každý následující člen má stejný počet rozpadů za sekundu jako první. Počet existujících atomů je nepřímo úměrný jeho λ . $\rightarrow$ Rozpadová řada je v radioaktivní rovnováze.

Vznik radioaktivních jader konstantní rychlostí – ozářením v reaktoru a na urychlovači. Rychlost vzniku radioaktivních jader je P :

$$dN/dt = -\lambda N + P$$

Řešení rovnice ($N_0 = 0$): $\lambda N(t) = A(t) = P(1 - e^{-\lambda t})$

**Je sice účelné ozařovat několik poločasů ale ne moc dlouho –
dochází k nasycení.**

**Vývoj aktivity při
rovnoměrném ozařování**

Aktivita

- úbytek počtu dosud nepřeměněných jader za časovou jednotku.
- Jednotkou aktivity je becquerel, značka Bq, rozměr jednotky je s^{-1} .
- Stará jednotka aktivity curie ($1\text{Ci} = 3,7 \cdot 10^{10} \text{ Bq}$),

$$A(t) = -\frac{dN(t)}{dt}$$

Zákon radioaktivní přeměny

Aktivita A (počet přeměn za sekundu, resp. rychlost přeměny) je přímo úměrná počtu dosud nepřeměněných jader N daného radionuklidu (vše v čase t), tedy

$$A(t) = \lambda N(t)$$

kde λ je *přeměnová konstanta* pro daný radionuklid.

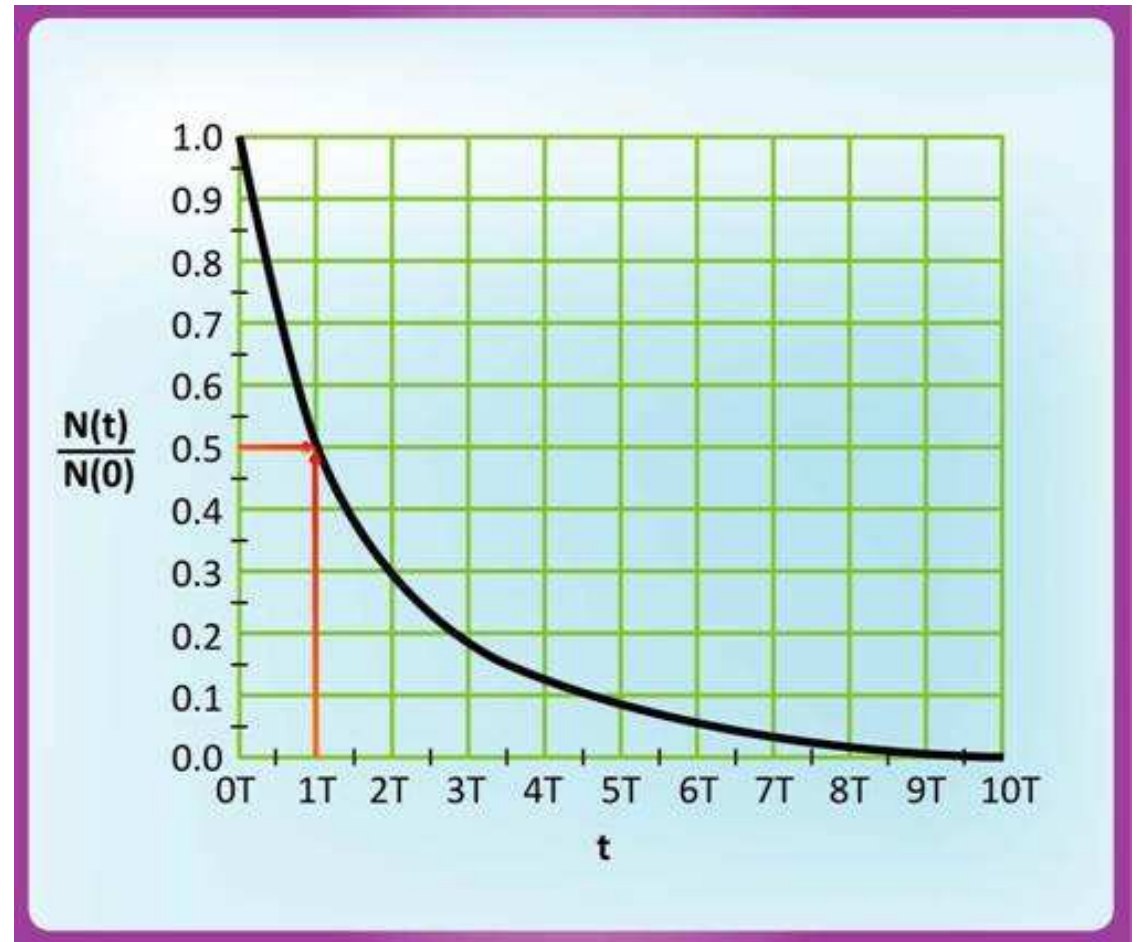
Poločas přeměny

- je doba, za níž se přemění polovina počátečního počtu $N(0)$ dosud nepřeměněných jader,
- značka T (resp. $T_{1/2}$),
- přesněji *čas polopřeměny*, též *poločas rozpadu*,
- Platí přitom, že $\lambda T = \ln(2)$.

Exponenciální tvar zákona

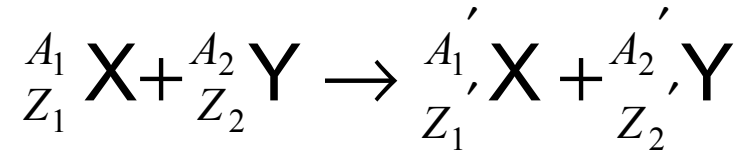
Důsledkem zákona radioaktivní přeměny je exponenciální úbytek počtu mateřských radioaktivních jader s časem

$$N(t) = N(0) e^{-\lambda t}$$

Jaderné reakce

Zákony zachování

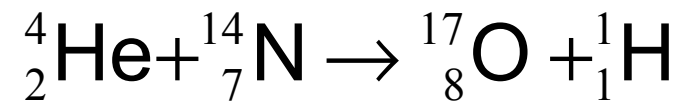
Počtu nukleonů

$$A_1 + A_2 = A_1' + A_2'$$

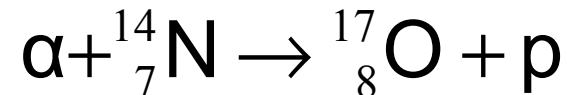
Elektrického náboje

$$Z_1 + Z_2 = Z_1' + Z_2'$$

Energie

Hybnosti

Momentu hybnosti

Zákony zachování

Při všech radioaktivních přeměnách se zachovává:

Celková energie $\Rightarrow$ celková relativistická hmotnost

Celková hybnost

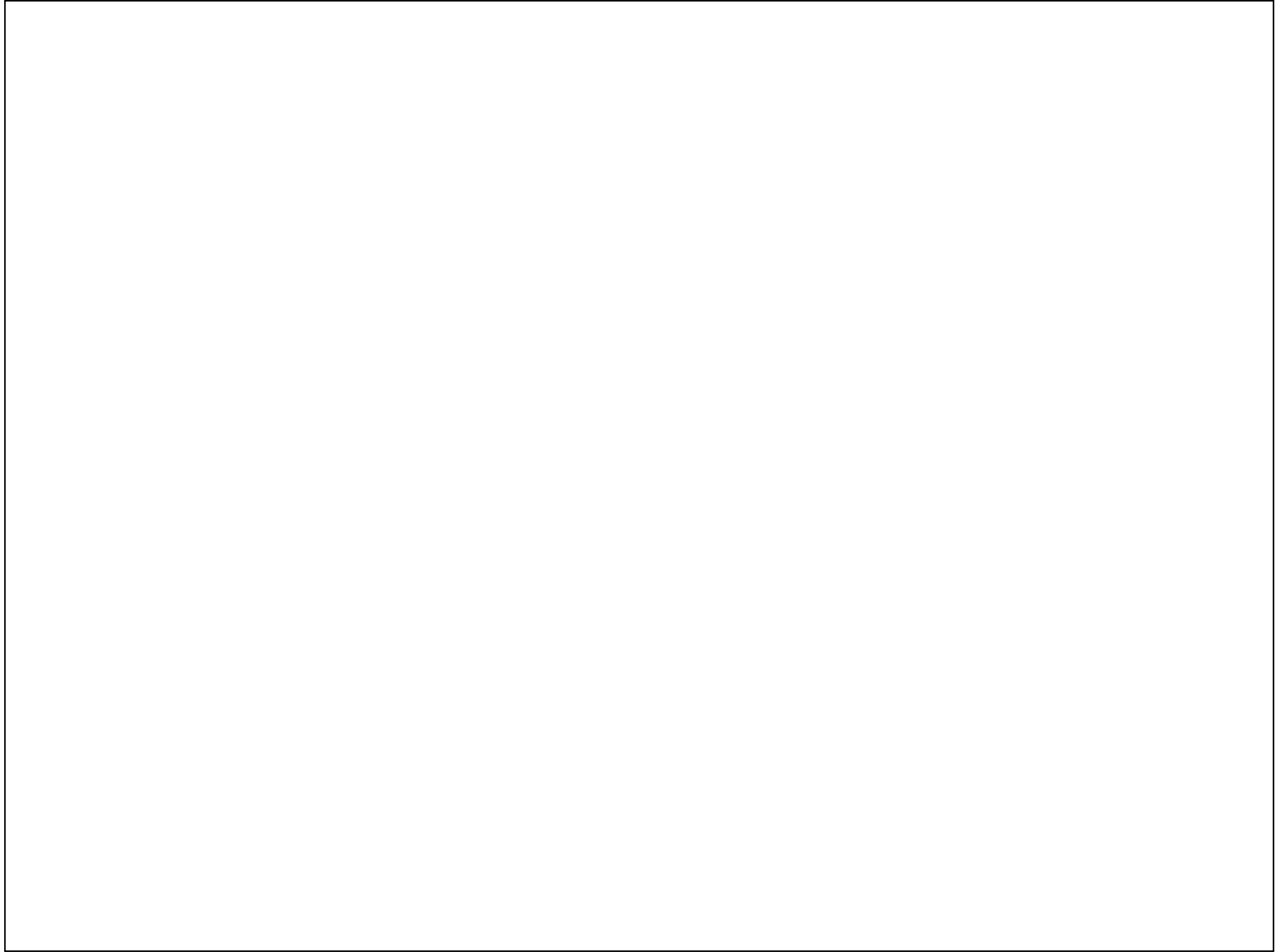
Elektrický náboj

Nukleonové číslo

Protonové číslo se nezachovává pokud dochází k přeměně mezi protonem a neutronem, jinak ano

Zachovává se pseudoprotonové číslo, které vychází z náboje elementárních částic $\Rightarrow$ zachování náboje

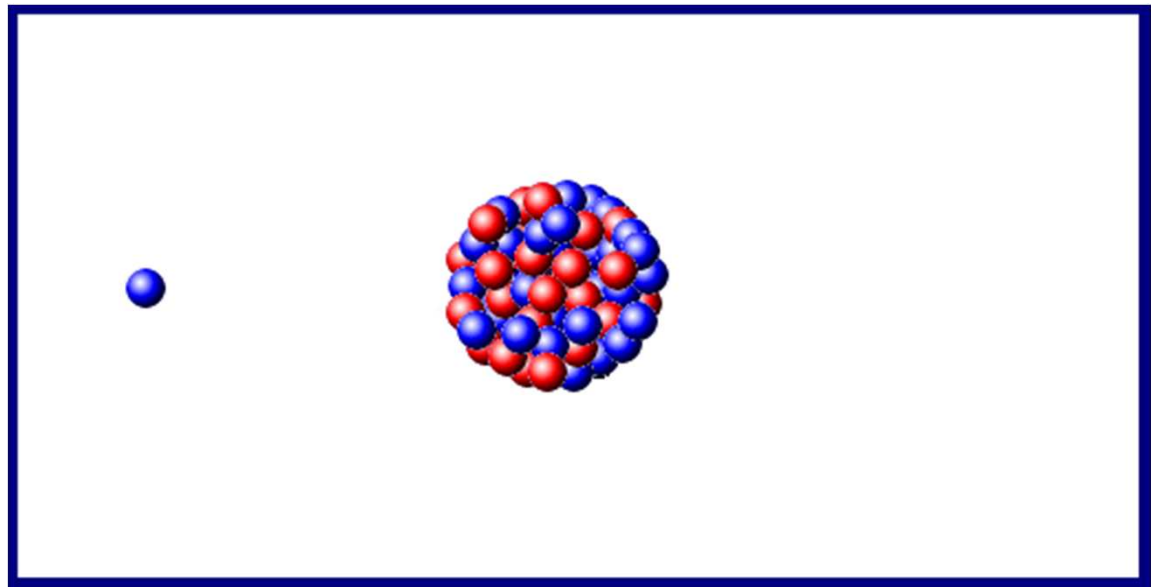
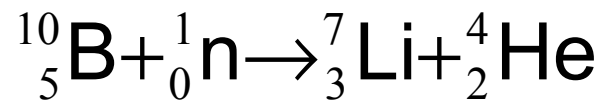
Jaderné reakce

Přirozená radioaktivita

Umělá radioaktivita – zásah člověka

Ostřelování jader částicemi $\Rightarrow$ umělé izotopy

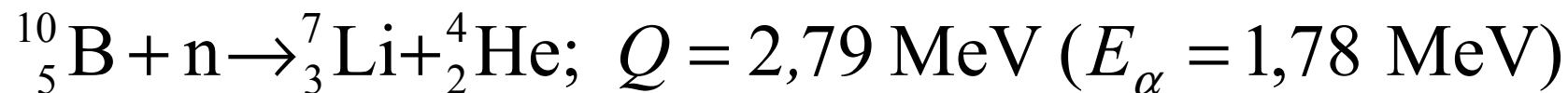
Urychlovače částic

Detekce neutronů

Detekce založena ve většině případů na reakci za vzniku nabitých částic (přímo ionizujících) a jejich následné detekci

Pomalé neutrony: do 0,3 eV

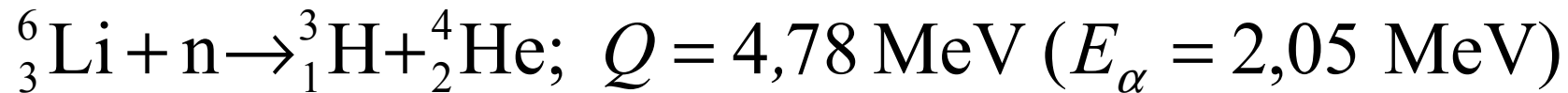
Odlišení vysokoenergetických produktů od registrace pozadí γ

Přírodní B: 19,8 % $\Rightarrow$ přímé použití ${}^{10}_5\text{B}$

Proporcionální detektor plněný BF_3

Detekce neutronů

Pomalé neutrony: do 0,3 eV

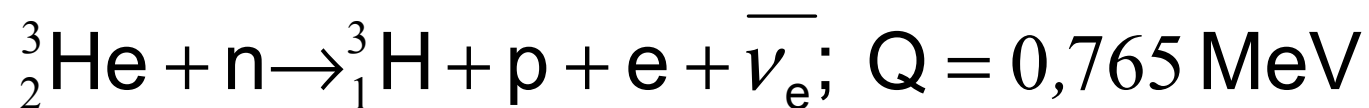

Přírodní Li: 7 % $\Rightarrow$ použít separovaný izotop ${}^6_3\text{Li}$

Lithium netvoří plynné směsi

Pevný scintilační detektor LiI (Eu)

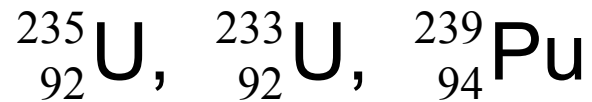

Snadná dostupnost ${}^3_2\text{He}$

Plynné detektory

Detekce pomalých neutronů

Štěpení jader neutrony

Uvolněná energie ~ 200 MeV

Jaderné indikátory

Záchyt neutronu atomovým jádrem

Vzniklé jádro se rozpadá rozpadem β s dlouhým poločasem rozpadu

Změření aktivity β vzorku ozářeného neutrony $\Rightarrow$ absorbovaná dávka

Měření aktivity v laboratoři, expozice v terénu